

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บ้านและอาณาบริเวณ อันบุคคลใช้เป็น “ที่อยู่อาศัย” นั้น มีการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการไปตามยุคสมัย ต่อเนื่องกันมายาวนาน ด้วยปัจจัยหลายประการ ทั้ง ปัจจัยทางกายภาพ, ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และ ปัจจัยทางสังคม

ในขณะที่สังคมโดยรวมมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมากมาช้านั้น การเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัยในชนบทก็ได้ดำเนินไปโดยมีความแตกต่างจากที่อยู่อาศัยในเมือง ทางด้านกายภาพ ด้วยสภาพแวดล้อมและความจำกัดเรื่องวัสดุ-เทคโนโลยีก่อสร้าง และ มีความแตกต่างเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจโดยขาดกลไกการตลาด ขาดแคลนทุนทรัพย์และการสนับสนุนจากสถาบันการเงิน, มีความแตกต่างของปัจจัยทางด้านสังคม ทั้ง สถานภาพ บทบาท และ ค่านิยม ซึ่งมีความสำคัญในการกำหนดรูปแบบลักษณะของที่อยู่อาศัยของสังคมในชนบท มีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน โดยที่ปัจจัยทางด้านสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่อง สถานภาพ บทบาท และ ค่านิยม ของบุคคลในหน่วยที่อยู่อาศัย มีอิทธิพลต่อที่อยู่อาศัยในชนบทเป็นอย่างยิ่ง และเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างของที่อยู่อาศัย มากกว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ไม่ค่อยแตกต่างกันมากนักในหมู่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนชนบทเดียวกัน

แม้ว่าในความจริงจะไม่สามารถแยกความเกี่ยวพันที่มีต่อกัน ระหว่างปัจจัยทางด้าน กายภาพ เศรษฐกิจ และ สังคม ออกจากกันสิ้นเชิง กระนั้นก็ดี การทำการศึกษาเรื่องที่อยู่อาศัยในชุมชนชนบท โดยใช้ตัวแปรทางด้านสังคมเป็นตัวนำ และตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจเป็นเพียงตัวประกอบ อันส่งผลต่อตัวแปรทางด้านกายภาพเฉพาะที่สนใจ น่าจะเป็นสิ่งสอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของความ เป็นไปเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยในชนบท ซึ่งอยู่ในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การศึกษาเรื่องที่อยู่อาศัยในชุมชนชนบท โดยศึกษา สภาพของที่อยู่อาศัย กับ ปัจจัยทางสังคม ในเชิงความเปลี่ยนแปลง แล้วนำมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์กัน อาจจะทำได้พบคำตอบบางประการ ที่จะอธิบาย การเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัยในชนบท ที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน

และการศึกษาตัวแปรต่างๆ ของ ปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัย ในการวิจัยนี้ จะช่วยให้เราเข้าใจ เรื่องของ ที่อยู่อาศัยในชนบท มากขึ้น เป็นส่วนประกอบอันหนึ่งในสาขาวิชา เศรษฐพัฒนาศาสตร์

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะของที่อยู่อาศัยในชนบทเกี่ยวกับ รูปแบบของบ้านที่อยู่อาศัย การใช้สอยพื้นที่ ระบบการก่อสร้าง และ การครอบครองเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยในชุมชนชนบท ของหมู่บ้านแห่งหนึ่งในกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน
2. เพื่อให้ทราบถึงความเกี่ยวข้องระหว่าง ลักษณะของที่อยู่อาศัยในชนบท กับ สถานภาพ บทบาท และ ค่านิยม ของผู้ครอบครองที่อยู่อาศัย อันประกอบด้วย จำนวนผู้อยู่อาศัยในครัวเรือน สถานภาพของผู้อยู่อาศัย อาชีพของผู้อยู่อาศัย ฐานการโยกย้าย และ ค่านิยมเกี่ยวกับการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ในชุมชนชนบทที่ได้ออกไปทำการศึกษานั้น
3. เพื่อพิจารณาถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากปัจจัยทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของครอบครัวที่อยู่อาศัยในชุมชนหมู่บ้านนั้น ที่เกิดขึ้นกับ ที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านของชุมชนชนบทที่ลงไปศึกษา

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาคั้งนี้ ในขั้นต้นได้ทำการศึกษาลักษณะทั่วไปของที่อยู่อาศัยในชนบท ที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมพอสมควร โดยลงพื้นที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งของตำบลบางบุตร อำเภอบ้านค่าย จ.ระยอง ซึ่งเป็นท้องที่มีทั้งการทำนา ทำสวน ทำไร่ อยู่เดิม และ มีการเปลี่ยนแปลง อันเนื่องจากความเจริญของชุมชนเมืองและการพัฒนาอุตสาหกรรมอยู่บ้าง ต่อมาจึงได้ทำการศึกษาโดยลึกซึ้งตั้งแต่เริ่มต้นสำรวจพื้นที่ ทำการสังเกตลักษณะที่อยู่อาศัยเป็นรายหลังคาเรือน และรวบรวมข้อมูลโดยออกแบบสอบถามผู้ครอบครองที่อยู่อาศัย ในหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่งซึ่งมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่ม ในชุมชนชนบท ของตำบลน้ำคอก อำเภอมือง จ.ระยอง ที่อยู่ลึกเข้าไปจากถนนทางหลวงจังหวัดเล็กน้อย ไม่ไกลจากแหล่งความเจริญในเมือง ซึ่งได้รับผลกระทบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างชัดเจน มาทำการศึกษา โดยใช้ประชากรครัวเรือนทั้งหมู่บ้าน 160 หลังคาเรือน

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาทางด้านกายภาพควบคู่กับด้านสังคม ในสาขาวิชาเคหพัฒนาศาสตร์ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากสหสาขาวิชาในสังกัดเคหะสถาปัตยกรรมศาสตร์ แต่รับนิสิตจากทุกสาขาวิชา มาร่วมชั้นเรียน และแยกกันไปทำวิทยานิพนธ์ในเรื่องที่อยู่อาศัย ตามที่ตนสนใจ ดังนั้น เครื่องมือการวิจัย การวัดตัวแปร และการเก็บรวบรวมข้อมูล จึงถูกปรับใช้ตามลักษณะที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่วิจัยมากกว่าการนำไปใช้ในระเบียบแบบแผนเฉพาะทางด้านสังคมอื่นๆ หรือ ทางด้านกายภาพ ซึ่งมีศัพท์เฉพาะทางวิชาการ โดยการพยายามปรับให้สามารถสื่อความหมายกับคนทั่วไปด้วยพื้นฐานความรู้ที่นิสิตมีอยู่

1.5 ขอบจำกัดของการวิจัย

การวิจัยนี้ มีระยะเวลาในการดำเนินการ 1 ภาคการศึกษา ประมาณ 4 เดือน ตามหลักสูตร วิทยานิพนธ์ 9 หน่วยกิต ในภาควิชาเคหการ จึงได้ทำการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในเบื้องต้น ประกอบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ข้อมูลที่รวบรวมได้ จึงเป็นข้อมูลในช่วงเวลาสั้นๆ ที่พยายามจะครอบคลุมไปให้ถึงการเปลี่ยนแปลงระยะยาวที่ผ่านมา โดยอาศัยการสอบถามย้อนหลัง (Retrospection) ซึ่งมีได้เป็น การวิจัยแบบติดตามเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

1.6 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ชุมชนชนบท หมายถึง ท้องที่ที่บุคคลมาสร้างที่อยู่อาศัยรวมกลุ่มกัน โดยตั้งอยู่นอกเขตพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาเป็นเมือง ส่วนใหญ่ของประชากรในท้องที่มีอาชีพทางการเกษตร ที่ดินโดยรอบ ใช้ทำเกษตรกรรม บุกเบิกเป็นไร่นาป่าสวนและตั้งถิ่นฐานครอบครองเป็นเจ้าของ

ที่อยู่อาศัย หมายถึง บ้านและบริเวณ อันบุคคลใช้เป็นที่พักนอนพักผ่อนและใช้สอย อยู่ร่วมกับครอบครัว ในชีวิตประจำวัน ซึ่งอาจเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพก็ได้

บ้าน หมายถึง บริเวณบ้านที่ประกอบด้วยพื้นที่ดิน สิ่งแวดล้อม และ จะต้องมี “เรือน” อยู่ด้วย หากบริเวณ ดังกล่าวไม่มีเรือนก็ไม่เรียกว่าบ้าน และ บ้านนั้น อาจจะไม่มียุทธศาสตร์พื้นที่ที่ดินก็ได้ แต่หมายถึงเอาถึงตัวเรือน เช่น เรือนแถว ตึกแถว ซึ่งปราศจากบริเวณ¹

รูปแบบบ้าน หมายถึง ลักษณะของเรือนที่อยู่อาศัย ที่ปลูกสร้างขึ้นตามความพอใจ ของผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งในที่นี้ได้จัดจำแนกเป็น 3 ประเภท คือ แบบดั้งเดิม แบบประยุกต์ และแบบสมัยใหม่ ดังมีรายละเอียดอยู่ในเนื้อหาของการวิจัย

บ้านแบบดั้งเดิม หมายถึง บ้านที่มีรูปแบบ ลักษณะดั้งเดิมของท้องถิ่นที่ปลูกสร้างกันมา มากกว่า 50 ปี มีหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผาหรืออาจเปลี่ยนแปลงภายหลังเป็นกระเบื้องใยหิน มีโครงสร้างเป็นไม้ มักจะยกพื้นสูงมีใต้ถุนเรือน

บ้านแบบสมัยใหม่ หมายถึง บ้านที่มีรูปแบบ ลักษณะสมัยใหม่ที่สร้างขึ้นในระยะหลัง โดยมีโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างด้วยวิธีหล่อคอนกรีตก่ออิฐ ใช้วัสดุอุปกรณ์สั่งทำประกอบพิเศษ เช่น บานประตู-หน้าต่าง กระฉกกรอบอลูมิเนียม มักจะมีหลังคาเป็นกระเบื้องโมเนีย

บ้านแบบประยุกต์ หมายถึง บ้านที่มีรูปแบบ ลักษณะผสมผสานโดยอาจจะใช้ วัสดุเดิมจากการรื้อย้าย หรือต่อเติมบ้านด้วยวิธีการสมัยใหม่ในปัจจุบัน หรือ อาจจะใช้วัสดุสมัยใหม่ในปัจจุบัน สร้างเลียนแบบ ลักษณะวิธีการแบบดั้งเดิม

¹ ศ. นอ. สมภพ ภิระมัย วน , บ้านไทยภาคกลาง (กทม : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2512) หน้า 3

การใช้สอย หมายถึง การที่บุคคลได้ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น จากสิ่งที่มีอยู่ เช่น การใช้สอยบ้าน เป็นที่อยู่อาศัยหรือประกอบกิจกรรมการค้า การใช้สอยพื้นที่บริเวณนอกบ้านสำหรับ เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช เก็บรักษาผลิตผล หรือเป็นที่กักเก็บน้ำอุปโภค เป็นต้น

ระบบการก่อสร้าง หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิธีการ ที่ผู้เป็นเจ้าของบ้าน ดำเนินการเพื่อทำให้เกิดตัวเรือนบ้านที่อยู่อาศัย ตามที่ตนต้องการ โดยใช้แรงงานคน เพื่อนบ้าน ช่างก่อสร้าง หรือ ผู้รับเหมา ด้วยการสร้างเองและการว่าจ้าง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในระบบโครงสร้างและหน้าที่ ของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนเป็นการเปลี่ยนแปลงการกระทำระหว่างกันทางสังคมในการติดต่อกระทำระหว่างมนุษย์หรือกลุ่มของสังคม² ซึ่งในที่นี้ หมายถึงว่า ชุมชนชนบท เปลี่ยนแปลงไปโดย คริวเรือนที่ประกอบกันเป็นโครงสร้างของชุมชน และ สมาชิกที่อาศัยอยู่ในบ้านเป็น โครงสร้างของคริวเรือน มีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างและหน้าที่ เนื่องจากสถานการณ์ของ สมาชิกคริวเรือน บทบาททางด้านอาชีพ และ ทัศนคติค่านิยมเปลี่ยนแปลงไป

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้ทราบถึง ความเกี่ยวข้องของผลจากปัจจัยทางสังคม กับ การเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัย และ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อนำไปใช้ในการ กำหนดกระบวนการมีส่วนร่วม อื่นๆ ของ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชนบท ทำให้ ความรู้ทางวิชาการด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย มีส่วนเข้าไปเชื่อมประสานการเปลี่ยนแปลงให้เกิด บูรณาการของการพัฒนาชุมชนในชนบท ที่ตอบสนองความต้องการและความเป็นไปในส่วนที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยในชนบท

1.8 วิธีดำเนินการวิจัย

ใช้การวิจัยเชิงประจักษ์ (Empirical Research) ในการศึกษา ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น กับ “ที่อยู่อาศัย” ที่ได้ทำการสำรวจทั่วไป (Exploration) ด้วยการสังเกตถึงลักษณะของที่อยู่อาศัย และสอบถาม ผู้ครอบครองที่อยู่อาศัย ถึงความเปลี่ยนแปลง ที่เกี่ยวข้องกับ ลักษณะทางสังคมของ คริวเรือน

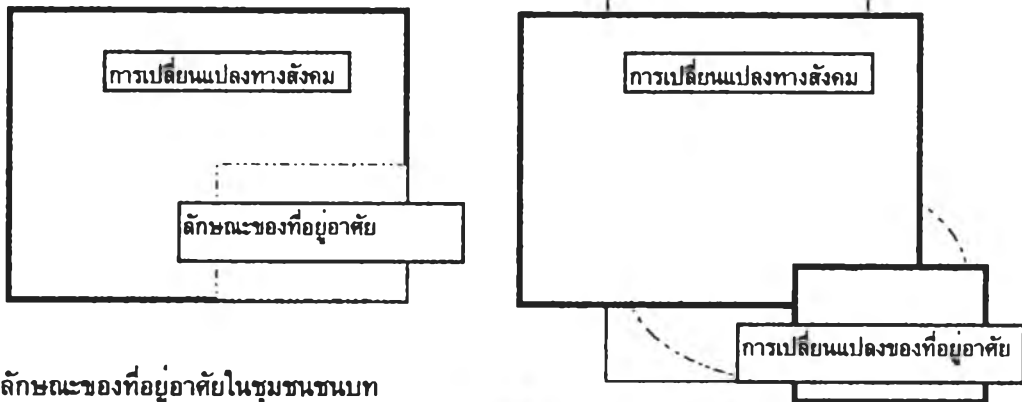
โดยวิธีการหาความรู้ จากการรวบรวมข้อมูลทางกายภาพและทางสังคมศาสตร์เชิงปริมาณ (Quantitative social science method) ใช้การสังเกต (Direct observation) ด้วยแบบสำรวจ บ้านที่ลักษณะที่อยู่อาศัย และใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ข้อมูลทางสังคม (Social survey) จาก ผู้ครอบครองที่อยู่อาศัย กลุ่มเป้าหมายการวิจัย คือ ประชากรคริวเรือนทั้งหมู่บ้าน โดยใช้ “คริวเรือน” เป็นหน่วยการวิเคราะห์ ในการนำข้อมูลจากการสำรวจ สังเกต สอบถามและสัมภาษณ์ มาหาความสัมพันธ์ และ พิจารณาความเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ด้วยการวิเคราะห์ เชิงบริบท (Contextual analysis)

² สมศักดิ์ ศรีจันทร์สุข . การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (มหาวิทยาลัยขอนแก่น . 2529) หน้า 34

มีลำดับขั้นตอนดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลเบื้องต้น และสำรวจลักษณะทั่วไป ของท้องถิ่นที่จะลงไปทำการศึกษา โดยการลงพื้นที่สอบถามพูดคุย กับ กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน ในพื้นที่ และ เก็บภาพต่างๆ ไป ของ “ที่อยู่อาศัย” ที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัย ที่จะทำการศึกษา
2. ค้นคว้าทางเอกสารที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยในชนบท การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และ ทฤษฎี ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องในการวิจัย
3. กำหนดตัวแปรที่จะเข้าไปศึกษา และสร้างแบบสำรวจบันทึกข้อมูล ที่จะใช้ในการสังเกต เกี่ยวกับรายละเอียดต่างๆ ในลักษณะของที่อยู่อาศัย พร้อมทั้งแบบสอบถาม ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่อง ของผู้อยู่อาศัย และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในครอบครัว ที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการรวบรวม ข้อมูล
4. ทำการทดลองแบบสอบถาม ปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิและปรับปรุงแบบสอบถามให้ชัดเจน ครบถ้วน ถูกต้องตามวัตถุประสงค์การวิจัย และเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายให้มากยิ่งขึ้น โดย สามารถสื่อสารกับผู้ตอบให้ความเข้าใจตรงกับความหมายที่ต้องการในคำถามทุกข้อ
5. ดำเนินการภาคสนามในการสำรวจ โดยใช้วิธีการสังเกต จากการเดินสำรวจ และบันทึก รวบรวมข้อมูลลักษณะของที่อยู่อาศัย ทั้งรูปแบบที่อยู่อาศัยและลักษณะการใช้สอยพื้นที่โดยละเอียด โดยใช้เวลาประมาณ 2-3 สัปดาห์ ในการวางแผน เตรียมการ และดำเนินงาน
6. รวบรวมข้อมูลโดยแบบสอบถาม เพื่อเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องทางด้านสังคมของผู้อยู่อาศัย ด้วยความช่วยเหลือของ ประธานองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน และ กรรมการหมู่บ้าน ในการ กระจายแบบสอบถาม ชี้แจงช่วยทำความเข้าใจ และเก็บรวบรวมแบบสอบถามกลับคืน
7. ทำการตรวจสอบข้อมูล และ เลือกตัวอย่างมาทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมในบางประเด็น ที่ ต้องการรายละเอียดลึกซึ้ง เกี่ยวกับทัศนคติและค่านิยมของผู้ครอบครองที่อยู่อาศัย ในครัวเรือนที่มี ลักษณะเด่นบางประการ
8. นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้ มาวิเคราะห์ และ จัดทำรายงาน

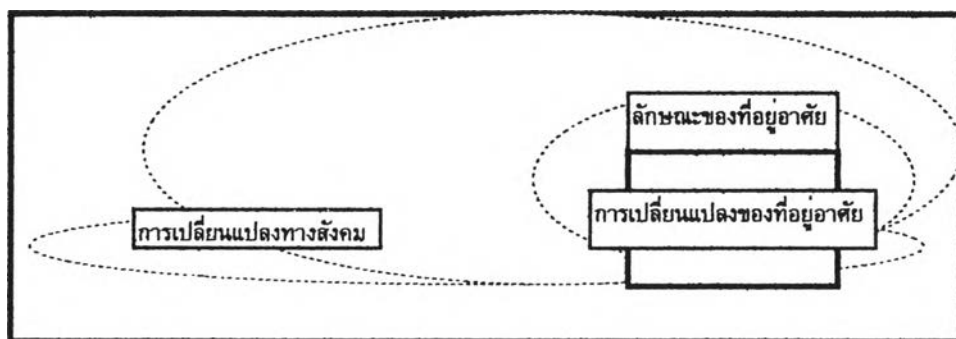
การสร้างกรอบความคิดในการศึกษา
เรื่อง ที่อยู่อาศัยฯ กับ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

1. ลักษณะของที่อยู่อาศัยในชุมชนชนบท เป็นส่วนหนึ่ง ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น โดยทั่วไป
2. การเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัยฯ เป็นสิ่งที่สามารถศึกษาและวิเคราะห์พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

3. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีปัจจัยบางประการที่ส่งผลต่อลักษณะของที่อยู่อาศัย
4. ลักษณะของที่อยู่อาศัยที่เปลี่ยนแปลงไป มีความเกี่ยวข้องกับ ปัจจัยทางสังคม

5. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัยหลายประการ